

Vijfentwintig jaar SHK en homobeleid bij Defensie

President Obama besloot in 2010 de omstreden *Don't Ask, Don't Tell*-regel binnen de Amerikaanse krijgsmacht op te heffen, waardoor homoseksuelen in wapenrok open konden zijn over hun geaardheid. De Nederlandse krijgsmacht besloot al in 1974 een vergelijkbare bepaling in de wet te schrappen. Toch zou het nog tot 1987 duren voordat homoseksuele en lesbische militairen iets meer werden geaccepteerd. In dat jaar werd de Stichting Homosexualiteit en Krijgsmacht (SHK) opgericht, een wereldprimeur. Het ministerie van Defensie ontwikkelde een seksueel minderhedenbeleid. Tegenwoordig zegt in Nederland zeven procent van de mannen zich homo- of biseksueel te voelen, zes procent van de vrouwen beschouwt zich als lesbisch of biseksueel.¹ Ook zij werken bij Defensie. In dit artikel een terugblik op vijfentwintig jaar geschiedenis van homoseksualiteit binnen de Nederlandse krijgsmacht.

J. Müller*

Emancipatie gebeurt zelden schoksgewijs. Maar in de recente geschiedenis van de acceptatie van homoseksuelen binnen de Nederlandse krijgsmacht vormt één incident een opmerkelijk keerpunt. In april 1987 kreeg de Koninklijke Marechaussee een verzoek binnen van de Amerikaanse autoriteiten om de homoseksuele sergeant Jack Green te bespioneren.²

Deze woonde samen met zijn vriend, een Nederlandse militair. Officieel werd Green verdacht van misbruik van een woningtoelage. Maar op de achtergrond speelden andere motieven: de seksuele geaardheid van de sergeant, hoewel staatssecretaris van Defensie J. van Houwelingen (CDA) dit in eerste instantie ontkende.³ Nu, vijfentwintig jaar later, is vast te stellen dat de seksuele geaardheid van sergeant Green wel degelijk een rol speelde in het onderzoek van de marechaussee. In een dagrapportage van 14 april 1987, de dag waarop het onderzoek naar Green startte, vermeldde de brigade Soesterberg: 'Daarbij wordt hij ook nog verdacht van homosexualiteit, hetgeen al helemaal niet te pruimen is'.⁴ Een opmerkelijke bewering, aangezien homoseksualiteit al sinds 1974 niet langer een reden was om niet te worden toegelaten tot de Nederlandse krijgsmacht. De KMar speelde de constatering dat Green samenwoonde met zijn vriend een maand later door aan de Amerikaanse autoriteiten,⁵ die in de jaren tachtig de krijgsmacht probeerden te 'zuiveren' van homoseksuelen.⁶

* De auteur is publicist en medewerker van *NRC Handelsblad*.

1 Dr. Floor Bakker en Dr. Ine Vanwesenbeeck (red.), *Seksuele gezondheid in Nederland 2006* (Delft, Eburon, 2006) 168.

2 Koninklijke Marechaussee, Brigade Soesterberg Camp New Amsterdam, *Mutatierapport dd 14 april 1987 van 00:00 tot 24:00*, uit: SSA Defensie D87/370 1.6.1.2 '87-'89.

3 De staatssecretaris schreef: 'Het is mij niet gebleken dat de Koninklijke Marechaussee onderzoek heeft gedaan naar homoseksuele gedragingen van Amerikaanse militairen in Nederland. Dit behoort niet tot de taak van de Koninklijke Marechaussee'. Bron: Antwoorden op vragen van het Eerste Kamerlid Tiesinga-Autsema (ingezonden 9 juni 1987), Eerste Kamer Aanhangsel van Handelingen 49.

4 Koninklijke Marechaussee Brigade Soesterberg Camp New Amsterdam, *Mutatierapport dd 14 april 1987 van 00:00 tot 24:00*.

5 DET 2, *Report of Inquiry, Subject: inquiry SGT Jack A Green, 11 MAY 1987*, SSA Defensie D87/370 1.6.1.2 '87-'89.

6 In de jaren tachtig verlieten zeventuizend militairen de Amerikaanse krijgsmacht vanwege de *gay exclusion*. Bron: Nathaniel Frank, *Unfriendly Fire. How the Gay Ban Undermines the Military and Weakens America* (New York, Thomas Dunne Books, 2009) 11.

Een rel was geboren. VARA's *Achter het nieuws*⁷ en *De Telegraaf* kregen lucht van de zaak. Deze laatste kopte op 9 juni: 'Marechaussee helpt leger VS bij jacht op homoseksuelen'.⁸ In dit artikel werd beweerd dat Amerika met hulp van Nederland undercover-homo's inzette om Amerikaanse homoseksuelen in het leger op te sporen. Ben Fama, secretaris van het PPR-actiecentrum in Den Haag, wist de krant te melden: 'De homo's die tegen de lamp zijn gelopen werden gewoon verleid. Ze werden uitgenodigd voor barbecues en feestjes waar de agenten dan probeerden relaties aan te knopen. Als het tot seksuele gemeenschap kwam, werd dat meteen gerapporteerd aan de Amerikaanse militaire politie SPIO in Soesterberg'.⁹ Het bestaan van 'lokhomo's' is niet terug te vinden in de defensiearchieven. De berichtgeving in *De Telegraaf* lijkt aangezet. Maar dat alles neemt niet weg dat het leven van Green en zijn vriend onmogelijk was geworden.¹⁰ Green werd gearresteerd en overgebracht naar een Amerikaanse militaire gevangenis in Duitsland en daarna naar de VS gevlogen. Homoseksualiteit in de krijgsmacht was destijds strafbaar in de VS en Green verdween voorlopig in militaire detentie in New Jersey.¹¹ Zijn ontslag uit de krijgsmacht voorkwam dat hij voor de krijgsraad moest verschijnen. In juni 1988 kwam hij op vrije voeten, zonder paspoort, geld en kleding. Met alleen een onderbroek aan liep hij de gevangenis uit.¹² Toen dit nieuws bekend werd in Nederland, oogstte Defensie een golf van kritiek. Als reactie op de affaire werd een luitenant-kolonel van de KMar van zijn functie ontheven.¹³ Ook kregen de douane en de KMar een nadrukkelijk verbod mee te werken aan nieuwe opsporingsverzoeken à la Green.¹⁴

De hele affaire was meer dan alleen wat gestuntel met opsporingsbevoegdheden; het liet zien dat homoseksualiteit en krijgsmacht ook in Nederland op gespannen voet leken te staan. Vanuit deze optiek vatte de KMar in haar dagrapportage eind '88 een relatief veel gehoorde mening onder Nederlandse militairen samen. Homoseksualiteit en het bedrijfsbedrijf: niet te pruimen. De affaire-Green gaf de problematiek rond homoseksualiteit en het bedrijfsbedrijf een gezicht. De tijd leek rijp om problemen van

FOTO: BEELDBANK NIMH



Keurlingen wisselen ervaringen uit in het Marine Keurings- en Selectiecentrum. Hoewel homoseksualiteit al in 1974 geen reden meer was om niet meer te worden toegelaten tot de krijgsmacht, kwamen er pas in 1987 nieuwe keuringsformulieren waarop de vraag naar gaardheid was geschrapt

homoseksuelen in de openbaarheid te brengen. Een paar maanden eerder, op 5 februari 1987, was de Stichting Homosexualiteit en Krijgsmacht (SHK) opgericht, door majoor Abel van Weerd.¹⁵ In hetzelfde jaar voerde Defensie nieuwe keuringsformulieren in waarop een vraag naar homoseksualiteit niet langer voorkwam.¹⁶ Er is daarom veel voor te zeggen om

7 VARA, *Achter het nieuws*, 8 juni 1987.

8 'Marechaussee helpt leger VS bij jacht op homoseksuelen', *De Telegraaf*, 6 juni 1987.

9 Idem.

10 'Homofiele Amerikaanse sergeant uit cel', *De Waarheid*, 23 juni 1988.

11 Idem.

12 De Nederlandse advocaat Hofdijk, die de ex-sergeant in de VS bijstond, zag hem slechts gekleed in een onderbroek de gevangenispoort uitlopen. Zie: 'Buitenlandse Zaken doet niets om Jack Green te helpen', *De Waarheid*, 24 juni 1988.

13 Stichting Homosexualiteit en Krijgsmacht, *Jaarverslag 1987*, SSA Defensie P86/213 1.1.3. Map 2 87+88/213.

14 Ibidem.

15 Ibidem.

16 Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht, *Homoseksualiteit en Krijgsmacht. Advies inzake een homo- en lesbisch emancipatiebeleid voor de defensieorganisatie* (Den Haag, 1991) 57.

1987 als vertrekpunt te kiezen voor een recent historisch onderzoek.¹⁷

In dit artikel zal ik de vraag proberen te beantwoorden in hoeverre de attitude tegenover homoseksualiteit binnen de krijgsmacht in vijftig jaar tijd is veranderd en welke factoren daar invloed op hebben gehad. Ik kijk naar de rol die de Stichting Homosexualiteit en Krijgsmacht hierbij heeft gespeeld als belangenhartiger en pressiegroep, hoe het ministerie van Defensie reageerde en hoe vervolgens het LHBT-beleid bij Defensie gestalte kreeg. De term LHBT komt uit de sociologie en staat voor Lesbiennes, Homoseksuelen, Biseksuelen en Transgenders en zal verder in dit artikel worden gebruikt omdat dit begrip preciezer is dan alleen ‘homoseksuelen’.

De krijgsmacht en homoseksualiteit

Allereerst de situatie in 1987. Feitelijk was er in dat jaar nog weinig verschil met de situatie in 1974. Het verbod op homoseksualiteit was weliswaar opgeheven in de Nederlandse krijgsmacht, geaccepteerd werden homo's en lesbiennes allerminst. ‘De SHK is van mening dat de Krijgsmacht met betrekking tot homoseksualiteit een achterstand vertoont ten opzichte van de rest van maatschappij’, schreef de eerste SHK-voorzitter Abel van Weerd.¹⁸ Als aanwijzingen voor deze stelling zag hij het ‘onwaarschijnlijk’ lage aantal openlijk homoseksuelen binnen de defensieorganisatie, de geringe aan-

dacht voor de rechtspositie van homoseksuelen en de fixatie op een heteroseksuele levensstijl.¹⁹

Zo uitzonderlijk was de achterstand niet eind jaren tachtig. Krijgsmachten over de hele wereld kenden een lange geschiedenis van discriminatie en vervolging van homoseksuelen binnen de gelederen. Nederland vormde hierop geen uitzondering. We moeten erg ver terug de geschiedenis in gaan om een krijgsmacht te vinden die homoseksualiteit openlijk toestond of zelfs promoveerde. Van dat laatste is er een voorbeeld uit de Oudheid. Het Oud-Griekse keurkorps De Heilige Schare van Thebe moedigde soldaten aan homoseksuele relaties binnen de eenheid aan te knopen. Oude geschiedschrijvers verklaarden het succes van de eenheid doordat geliefden zij aan zij vochten, wat bijdroeg aan een zeer sterke sociale cohesie.²⁰ Maar dat was in de vierde eeuw voor Christus. In latere eeuwen werd homoseksualiteit steeds meer gezien als een interne bedreiging van een militaire eenheid. Discipline, tucht en orde maakten legers groot, ondervonden de Pruisische generaals. Daarnaast bleek ook kameraadschap en cohesie een eenheid aanzienlijk te versterken. Zeker bij momenten van stress of ontlading na een gevecht golden uitingen van affectie (bijvoorbeeld een arm over de schouder) als normaal gedrag van militairen.²¹ Dit zijn zeker geen homoseksuele gevoelens, maar ze waren, naarmate homoseksualiteit in de loop van de negentiende eeuw steeds meer gezien werd als een sociale identiteit, wel als zodanig te interpreteren. Deze vage scheidslijn maakte het onderwerp gevoelig en complex.

Seksuele voorkeur en sociale identiteit

Vanaf het eind van de negentiende eeuw werd homoseksualiteit medisch en juridisch steeds meer afgekaderd, gedefinieerd en in een kwaad daglicht gesteld. Een seksuele voorkeur werd gekoppeld aan een sociale identiteit: een man die vooral niet-masculien was.²² Tot op de dag van vandaag is de afwijzing van homoseksuelen te verklaren door bedreiging die gepercipieerd vrouwelijk gedrag vormt voor het mannelijke *esprit de corps*. Het masculiene gedrag lijkt hardnekkig en lijkt bovendien ook van belang te zijn voor de status binnen een eenheid. Na

17 Er was voor 1987 weliswaar een ‘werkgroep homoseksualiteit’, die voornamelijk door dienstplichtigen werd bestuurd en daardoor niet veel invloed had. Wel had de werkgroep meegeholpen met de totstandkoming van een geruchtmakend boek over homoseksualiteit, disciplineren en seksueel geweld binnen de krijgsmacht. In dit boek, *Het leger maakt een man van je*, gaf auteur Marcel Bullinga tientallen voorbeelden van machtsmisbruik, verkrachting en mishandeling in het Nederlandse leger in de jaren tachtig. Slechts een enkeling slaagde erin zonder kleerscheuren voor zijn of haar gaardheid uit te komen. Voor de rest was de kans reëel dat een openlijk homoseksuele dienstplichtige veertien maanden lang grove discriminatie en fysieke mishandeling te wachten stond. Zie: Marcel Bullinga, *Het leger maakt een man van je. Homoseksualiteit, disciplineren en seksueel geweld*. Met een nawoord van Arthur Edwards (Amsterdam, SUA, 1984).

18 A.C. van Weerd, *Algemeen Beleidsplan maart 1987, SSA Defensie DMGP/10135B*.

19 Idem.

20 Richard Holmes, *Firing Line* (Londen, Jonathan Cape, 1985) 107.

21 Idem, 108.

22 R.W. Connell, *Masculinities* (Cambridge, Polity Press, 2005) 191-199.

sociologisch veldonderzoek onder Nederlandse militairen in Bosnië en Kosovo in de jaren negentig concludeert de sociologe Liora Sion: *'The army is a masculinized organization, in which masculinity is highly valued and which disproportionately benefits male soldiers. The army's organizational logic assumes that soldiers are male, even if this is not explicitly stated. Therefore, skills that are perceived as unique to men are more valued than those that are identified with women, and this value is reflected in the higher status and material rewards that accrue to male soldiers.'*²³

Omstreden onderzoek

In hoeverre kwam dit mannelijkheidsideaal in botsing met homo's en lesbiennes binnen de Nederlandse krijgsmacht? Ondervonden homoseksuelen eind jaren tachtig hinder van hun geaardheid in het uitoefenen van hun beroep? En hoeveel 'LHBT-ers' liepen er rond op de kazernes? Op al deze vragen kon Defensie eind jaren tachtig geen antwoord geven. De eerste poging om meer inzicht in de situatie te krijgen draaide uit op een pijnlijke mislukking. In 1988 stuurde het ministerie van Defensie naar alle commandanten een vragenlijst. De belangrijkste vragen waren: hoeveel homo's liepen er rond in hun eenheid? Leidde hun aanwezigheid tot spanning en incidenten? Interessante vragen, maar in de onderzoeksopzet van Defensie zaten twee zwakke assumpties besloten: leidinggevenden zouden op de hoogte zijn van de geaardheid van al hun medewerkers en van eventuele misdragingen jegens homoseksuelen binnen hun eigen eenheid. Van alle kanten kwam kritiek op deze aanpak, niet in de laatste plaats van de commandanten zelf. Een van hen antwoordde: 'Dit is de meest waanzinnige vragenlijst die ik ooit over een "hot item" heb moeten invullen'.²⁴ De voorzitter van de Keuringsraad, een arts, had dermate grote twijfels bij de betrouwbaarheid van het onderzoek dat hij weigerde zijn formulier te retourneren.²⁵ Het overgrote deel van deze ingevulde formulieren vertoont overigens een opmerkelijke hoeveelheid nullen. Nul homo's, nul incidenten. Bij de landmacht, met op dat moment een vredessterkte van circa 85.000 militairen en burgers, werkten op grond van de enquête slechts

achtenvijftig homoseksuelen: minder dan één promille. Er werd één incident gemeld van een lichamelijke geweldpleging jegens een homoseksuele militair, acht verbale geweldsincidenten en drie pesterijen. De respons van de enquête bij de landmacht lag op 72 procent.²⁶

FOTO BART NUIS FOTOGRAFIE/R. GIELING



Tafeldiscussie tijdens het symposium 'Homoseksualiteit in geüniformeerde beroepen' in de Generaal-majoor Kootkazerne in 2006: vragen waar Defensie in de jaren tachtig mee worstelde kunnen nu openlijk gesteld worden

De Stichting Homosexualiteit en Krijgsmacht was verbolgen over deze 'valste start' van het homobeleid en stuurde in oktober 1988 persoonlijk een brief naar staatssecretaris van Defensie Van Houwelingen om het ongenoegen over het onderzoek kenbaar te maken. De SHK laakte de 'onzorgvuldige en ondoordachte vraagstelling'.²⁷ De 'publiciteitsgevoeligheid' van het onderwerp homoseksualiteit en de krijgsmacht zou wel eens een averechts effect kunnen hebben op de emancipatie van homo's bij de krijgsmacht, aldus de SHK. Deze voorstelling kwam een maand later uit, toen *De Telegraaf* lucht kreeg van de zaak. *Sex sells*,

23 Liora Sion, 'Reinterpreting Combat Masculinity. Dutch Peacekeeping in Bosnia and Kosovo', in: *Sociologie* 2007, 3 (1) 95-111.

24 Ingevulde enquêtes onderzoek homofielen in de krijgsmacht 1988. SSA Defensie CLAS 12955.

25 Idem.

26 Brief van kolonel W.F. Vader aan mr. R.E.C. Van de Wall, directie militaire personeelszaken, referte BLS NR. 12955 06-09-1988. In: SSA Defensie CLAS 12955.

27 Brief A.C. Van Weerd voorzitter SHK aan staatssecretaris van Defensie J. van Houwelingen, onderwerp: 'Inventariserend onderzoek Homoseksualiteit en krijgsmacht', 19 oktober 1988, nr 026/88.

en het verhaal vloog uit de bocht: 'Homofiele militair bespied',²⁸ kopte de grootste krant van Nederland: 'Homoseksuelen en hun directe omgeving worden in de krijgsmacht heimelijk in de gaten gehouden om zo eventuele problemen aan het licht te brengen'.²⁹ Sinds de affaire-Green dacht *De Telegraaf* blijkbaar nog steeds dat homo's bespioneerd werden.

Defensie moest meer werk maken van de acceptatie van homo's en lesbiennes om geen gekwalificeerd en talentvol personeel mis te lopen

De negatieve aandacht rond de dubieuze opzet van het onderzoek deed geen recht aan de op zich goede bedoelingen van Defensie om meer inzicht te krijgen in de problematiek van homoseksuele militairen. Even afgezien van de lage betrouwbaarheid van het cijfermateriaal bevatten de enquêteformulieren genoeg aanwijzingen dat homoseksualiteit aardig wat frictie opriep binnen de krijgsmachtdelen, ook bij de commandanten die de formulieren moesten invullen: 'Ja, betrokkene doet zijn geaardheid duidelijk blijken waarbij hij provocerend optreedt hetgeen reacties zoals in vraag 2b/2c [onder meer uitschelden, beledigingen, JM] oproept'.³⁰ Een andere commandant schreef onderaan bij dezelfde vraag 2b: 'Scheelt niet veel, want betrokkene lokt overduidelijk uit en geniet vervolgens van de belangstelling'.³¹ Homoseksualiteit werd in de beste gevallen alleen getolereerd wanneer dit voor de commandanten onzichtbaar was. Openlijk homoseksueel zijn strookte niet met het beeld van de

ideaaltype van de militair. Gedrag dat afweek van het ideaaltype – meer vrouwelijk gedrag – stond gelijk aan een vorm van 'uitlokking' van pesterijen of discriminatie. Over lesbiennes repte de enquête met geen woord.

Het 'onderzoek' riep meer vragen op dan het beantwoordde, zo concludeerde ook staatssecretaris Van Houwelingen. In hetzelfde jaar vroeg hij daarom de Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht (MRK) advies over drie vragen: hoe kon de emancipatie en integratie van homoseksuele mannen en vrouwen in de krijgsmacht worden bevorderd, op welke wijze kon geweld tegen hen voorkomen worden en hoe moest hulpverlening aan homoseksuelen gestalte krijgen.³² Pas drie jaar later kwam de MRK met aanbevelingen, vooral beleidsadviezen. Eén van de belangrijkste beleidsadviezen was dat Defensie gekwalificeerd en talentvol personeel liet lopen als het niet meer werk maakte van de acceptatie van homo's en lesbiennes in de militaire gelederen. Personeel aansporen in de kast te blijven, zoals het Amerikaanse leger tussen 1992 en 2010 probeerde met het beleid van *Don't Ask, Don't Tell*,³³ onttraadde de MRK sterk. Dit is deels toe te schrijven aan een relatief progressief klimaat in Nederland aan het begin van de jaren negentig. Toch was het vooral een praktisch argument dat de MRK opvoerde: 'Personeel dat een dubbelleven leidt is immers chantabel en psychische problemen die vaak een logisch gevolg zijn van een dubbelleven komen het functioneren niet ten goede'.³⁴ De MRK dichtte de Stichting Homosexualiteit en Krijgsmacht een belangrijke rol toe in de uitvoering van het emancipatiebeleid van het ministerie van Defensie.

De invloed van Relus ter Beek

De totstandkoming van dat beleid komt voor een groot deel op het conto van Relus ter Beek, minister van Defensie tussen 1989 en 1994 namens de PvdA.³⁵ Het was volgens hem tijd voor een mentaliteitsverandering binnen de krijgsmacht die het homoseksuelen gemakkelijker zou maken om voor hun geaardheid uit te kunnen komen. Ter Beek ging hierin verder dan zijn eigen ambtenaren en top-militairen.

28 Arnold Burlage, 'Homofiele militair bespied, geheime rapportage om 'problemen' op te sporen' in: *De Telegraaf*, 18 november 1988.

29 Idem.

30 Ingevulde enquêtes onderzoek homofiele in de krijgsmacht 1988. SSA Defensie CLAS 12955.

31 Idem.

32 Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht, *Homoseksualiteit en Krijgsmacht. Advies inzake een homo en lesbisch emancipatiebeleid voor de defensieorganisatie* (Den Haag, 1991) 1.

33 Nathaniel Frank, *Unfriendly Fire*.

34 Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht, *Homoseksualiteit en Krijgsmacht*, 89.

35 Zie ook: Relus ter Beek, *Manoeuvres. Herinneringen aan Plein 4* (Amsterdam, Uitgeverij Balans, 1996).

Een voorbeeld uit het archief van Defensie uit die tijd: in een concept-Kamerbrief onderschreven zijn ambtenaren het MRK-advies dat van openlijk homoseksuele mannen en lesbische vrouwen op sleutelposities in de organisatie een positief emancipatoir effect zou uitgaan. Maar 'Defensie kan die aanwezigheid niet beïnvloeden', schreef een Defensie-ambtenaar. Onzin, vond Ter Beek. Hij zette een dikke streep door het laatste deel van de zin. Voor die ambtenaar schreef hij in de kantlijn: 'Dit is onjuist. Als Defensie wil kan zij die aanwezigheid wél beïnvloeden'.³⁶

Tegelijkertijd was Ter Beek zich bewust dat het een 'gevoelig' onderwerp betrof.³⁷ Een té voortstrevend beleid zou alleen maar extra weerstand oproepen. Adverteren in de *Gay Krant*, zoals het MRK adviseerde, vond de minister dan ook een slecht plan. Ter Beek zette vooral in op meer onderzoek: het MRK-rapport moest snel een vervolg krijgen in de vorm van een onderzoek door de NISSO-groep (Nederlands Instituut voor Sociaal Sexuologisch Onderzoek). Ook investeerde hij in meer hulpverlening voor LHBT-militairen, bijvoorbeeld door een speciale 06-lijn te openen. Meer voorlichting moest het onderwerp uit de taboesfeer halen. De Directie Voorlichting moest in samenwerking met de SHK een brochure uitgeven over homoseksualiteit en de krijgsmacht. Sowieso moest de SHK de ruimte krijgen zich te professionaliseren, vond Ter Beek. Na het MRK-advies ging de subsidie voor de stichting omhoog van 18.000 naar 33.000 gulden per jaar.³⁸

De verschuiving van de jaren negentig

Dat er nog veel moest gebeuren voordat er ook maar een basis was voor acceptatie van homoseksualiteit bleek wel toen in 1992 het NISSO-onderzoek *Homoseksualiteit & Krijgsmacht* verscheen.³⁹ Leven als homoseksueel binnen de Nederlandse krijgsmacht was rond 1992 vooral een voortdurende strijd met de eigen omgeving, nog eens bemoeilijkt doordat deze strijd eenzaam moest worden gevoerd: er waren amper militairen uit de kast tot wie collega's zich konden wenden. Uit een enquête bleek dat 0,9 procent van de militairen binnen Defensie zichzelf omschreef als (overwegend)

homoseksueel (n = 10).⁴⁰ De onderzoekers bestempelden dit getal als de ondergrens: het waarschijnlijke percentage lag hoger. Homoseksuele mannen en lesbische vrouwen werden weinig geaccepteerd en veelal op een negatieve manier benaderd. 'Zij weten zich desalniettemin te handhaven door bepaalde aanpassingsstrategieën te ontwikkelen', aldus het NISSO-onderzoek.⁴¹

Minister Ter Beek stimuleerde de emancipatie en gaf de SHK de ruimte om zich te professionaliseren

Opmerkelijk is dat er in 1992 een bepaalde verschuiving zichtbaar was ten opzichte van de jaren tachtig. Was het in de jaren tachtig in feite gekkenwerk om uit de kast te komen, in 1992 was het klimaat toch iets ten positieve veranderd. Met discriminatie viel het volgens de NISSO-onderzoekers nog wel mee. Er was voor het eerst ook goed nieuws te melden over de acceptatie van homoseksuelen in de Nederlandse krijgsmacht. De SHK, en met name René Holtel (SHK-voorzitter van 1989-1996) lieten de wereld zien dat openlijke homoseksualiteit heel goed viel te verenigen met een baan als leidinggevend militair. Dit tot ongeloof van buitenlandse journalisten, die begin jaren negentig steeds vaker naar Nederland afreisden om Holtel te spreken. Het leverde vele interviews op. Het Amerikaanse tv-station CBS besteedde in 1993 een uitzending van één uur aan Holtel en de SHK. Hierin vertelde Holtel hoe hard hij in het verleden probeerde om van zijn geaardheid 'af te komen'. Naar zijn eigen smaak wiegde hij te veel met zijn heupen, wat hij probeerde af te leren door een extra spiegel in zijn kamer te installeren en wat boeken op zijn hoofd te plaatsen, vertelde hij de Ameri-

36 Ministerie van Defensie, *Concept Kamerbrief 'Standpunt inzake Homoseksualiteit en krijgsmacht'*. SSA Defensie D91/054 6.1.2 Kamer 91.

37 Brief van de minister van Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, Den Haag 28 mei 1991. Vergaderjaar 1990-1991, 21 800 X, nr 47.

38 Idem.

39 E. Ketting en K. Soesbeek (red.), *Homoseksualiteit & krijgsmacht* (Den Haag, 1991).

40 Idem, 43.

41 Ibidem.



FOTO: US AIR FORCE S. ASH

Vooraanstaande Amerikaanse militairen tijdens een hoorzitting in de Senaat over 'Don't Ask, Don't Tell': de Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht ontraadde zo'n beleid sterk in Nederland

kaanse journalist. Deze reporter kon zijn verbazing nauwelijks verbergen toen hij de ondergeschikten van luitenant-kolonel Holtel voor de microfoon vroeg wat ze vonden van de geaardheid van hun meerdere. 'I think it's normal that someone is gay if he wants to', antwoordde een soldaat.⁴² De Amerikaanse reporter wierp Holtel tegen: 'Our chairman of the Joint Chiefs of Staff, General Colin Powell, says that having gays openly in the military would have a negative effect on discipline, on the order, on morale'.⁴³ Holtel: 'That's what they said about 40 years ago about blacks in the Army, and the president of the Joint Chiefs of Staff in 1993 is a black'. Voor het bespreekbaar maken van homoseksualiteit binnen de krijgsmacht kreeg Holtel in 1992 samen met Relus ter Beek de Bob Angelo-penning, een jaarlijkse prijs van homobelangenvereniging COC.

Langzaam veranderende attitude

Hoe zat het intussen met lesbische militairen? Bij de SHK was dat begin jaren negentig een verwaarloosd onderwerp. 'Holtel wilde nog

niets van vrouwen hebben. LHBT... van de 'L' moest Holtel niets hebben', aldus de huidige SHK-voorzitter Peter Kees Hamstra.⁴⁴ Pas bij het NISSO-onderzoek was er voor het eerst serieus aandacht voor vrouwen die op vrouwen vallen en bij de krijgsmacht werkzaam zijn. Van de vrouwelijke respondenten uit het onderzoek uit 1992 gaf ongeveer 3,5 procent aan lesbisch te zijn.⁴⁵ Dat was aanzienlijk meer dan het percentage mannen (0,9 procent). Ook bij lesbische vrouwen bleek dat militairen de neiging hebben afstand te bewaren. Bijna een kwart van de militairen dacht er zo over. Deze houding valt te verklaren door de gevoelens van verwarring die lesbische militairen opriepen. Ze voldeden niet aan de stereotyperingen waarin veel militairen dachten: militairen zijn stoere mannen, vrouwen zijn zachtaardig, zelfs zwak. De lesbische vrouw in het leger zette deze ingesleten beeldvorming op z'n kop, wat hun niet altijd in dank werd afgenomen.

Formele, progressieve regelgeving over discriminatie begon in de jaren negentig steeds verder af te staan van de slechts langzaam veranderende attitude op de werkvloer. Het vooruitstrevende beleid aan de top van de organisatie werd lang niet altijd gedeeld door de manschappen in de lagere rangen. Het beleid was er sinds 1988 op gericht een cultuuromslag te stimuleren,⁴⁶ maar er kwamen steeds meer signalen dat dit proces in de praktijk tamelijk traag verliep. Omdat Defensie afhankelijk was

42 'Profile: Macho, tough and gay. Homosexual officers in the Dutch Army discuss the open policy', CBS, 25 april 1993.

43 Idem.

44 Hamstra was in de jaren negentig onder Holtel al bestuurslid van de SHK. Bron: Interview met Peter Kees Hamstra, voorzitter Stichting Homoseksualiteit en Krijgsmacht (SHK), 27 april 2012.

45 Ketting en Soesbeek, *Homoseksualiteit & krijgsmacht*, 43.

46 Commissie van aanbeveling, *Beleidsadvies n.a.v. het onderzoek naar de positie van homoseksuelen in de krijgsmacht*. SSA 4510/92 deel I.

– en is – van de instroom van rekruten uit de burgermaatschappij, importeerde de krijgsmacht zo ook de opvattingen uit diezelfde maatschappij. En daar werd lang niet altijd even positief gedacht over homoseksualiteit. Begin jaren negentig zette Defensie daarom vooral in op voorlichting in een poging negatieve attitudes af te zwakken. Ten tweede kwam er aandacht voor diversiteit op de opleidingen en ten derde moesten hulpverleners discriminatie sneller signaleren, terwijl de interne voorlichting meer aandacht zou moeten besteden aan denken over stereotypen en vooroordelen. Tot de dag van vandaag vormen opleidingen, hulpverlening en voorlichting de drie pijlers onder het seksuele minderhedenbeleid van het ministerie van Defensie.⁴⁷

Dubbele standaard

Hoe succesvol is dat beleid geweest? Dat is een moeilijke vraag. Het effect van de maatregelen is op twee manieren te bekijken. Aan de ene kant zijn er in de formele regelgeving belangrijke, onomkeerbare positieve besluiten genomen: er wordt anno 2012 in beleid geen onderscheid meer gemaakt tussen heteroseksuelen en LHBT-militairen. Aan de andere kant is er de dagelijkse praktijk op de werkvloer. Hoe de omgang met LHBT-militairen daar in de loop van tijd is veranderd, laat zich lastig in concrete cijfers uitdrukken. Dat komt doordat de vele onderzoeken telkens een andere (statistische) opzet hanteren, waardoor de onderzoeksresultaten in de tijd niet goed met elkaar te vergelijken zijn. Toch zijn er genoeg aanwijzingen om te stellen dat het werkklimaat voor homoseksuelen bij Defensie erop vooruit is gegaan. In 1998 gaf zestig procent van de ondervraagde homoseksuele militairen bij Defensie aan dat homoseksuelen bij een andere werkgever niet beter af zouden zijn.⁴⁸ Goed nieuws, vond staatssecretaris van Defensie H.A.L. van Hoof. ‘Dat neemt niet weg dat het einddoel van volledige integratie en het voorkomen van ieder oneigenlijk onderscheid, nog niet is bereikt’, voegde Van Hoof daaraan toe.⁴⁹ Dit is een belangrijke opmerking, want Defensie stelde hiermee voor het eerst onomwonden een concreet doel: totale opheffing van ieder onder-

scheid, ook in de praktijk op de werkvloer. Eenzelfde vergezicht presenteerde de SHK al bij de oprichting, want de stichting zou zichzelf opheffen zodra alle belemmeringen voor LHBT-militairen niet langer zouden bestaan.⁵⁰

Zichtbaarheid

De vraag is of het ooit zover komt. Het laatste grote onderzoek over de attitudes van Defensiepersoneel over homoseksualiteit binnen de krijgsmacht dateert uit 2006. Hieruit blijkt dat negentig procent van het Defensiepersoneel vindt dat homoseksuele mannen en lesbische vrouwen hun leven moeten kunnen leiden zoals zij dat willen.⁵¹ Beduidend slechter scoren echter de operationele eenheden. Vijfendertig procent van het operationeel personeel heeft een negatieve kijk op homoseksualiteit.⁵² Mogelijk verklaart dat waarom anno 2006 maar liefst een kwart van de homoseksuele militairen (allen mannen) besloot om de geaardheid op het werk geheim te houden.⁵³ Dit gegeven weegt bij de krijgsmacht zwaarder dan bij andere beroepen in de burgermaatschappij. Dat komt door de vervaagde grens tussen werk en privé bij Defensie. Werktijden zijn vaak onregelmatig.⁵⁴ Op uitzendingen in het buitenland maken collega's zelfs onderdeel uit van de privésfeer. Het verzwijgen van de geaardheid is in zulke situaties gecompliceerder dan wanneer iemand een baan heeft in de burgermaat-

47 Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap, *Gewoon zijn. Lesbisch- en homo-emancipatiebeleid 2008-2011* (Den Haag 2007).

48 P.A. Stoppelenburg en G.J. Feenstra, *De positie van homoseksuelen bij Defensie. Een vervolgonderzoek naar de positie van homoseksuelen binnen de Defensieorganisatie* (Tilburg, IVA, 1999) 132.

49 Ministerie van Defensie, *Spreekpunten voor Staatssecretaris H.A.L. van Hoof bij de presentatie door prof. dr. P. Schnabel, voorzitter van de begeleidingscommissie, van het rapport van IVA Tilburg, 'De positie van homoseksuelen bij Defensie' en van daaraan verbonden beleidsaanbevelingen op dinsdag 1 juni 1999 om 14.00 in het Defensie Voorlichtingscentrum*. SSA Defensie 4501 DGP/DAVB 1999 Overheidsbeleid inzake homoseksualiteit.

50 Directie Voorlichting Ministerie van Defensie i.s.m. Directoraat-Generaal Personeel en Stichting Homosexualiteit en Krijgsmacht, *Homoseksualiteit en defensie* (Den Haag 1998) 7.

51 Sociaal en Cultureel Planbureau, *Uniform uit de kast. Homoseksualiteit binnen de krijgsmacht* (Den Haag 2006) 81.

52 Idem, 40.

53 Idem, 76.

54 Commissie Onderzoek Ongewenst Gedrag binnen de Krijgsmacht, *Ongewenst Gedrag binnen de Krijgsmacht. Rapportage over onderzoek naar vorm en incidententie van en verklarende factoren voor ongewenst gedrag binnen de Nederlandse Krijgsmacht* (Den Haag 2006) 83-92.

schappij en zich na werktijd gemakkelijker kan terugtrekken in een privésfeer die op grotere afstand staat van de werkring. Het verzwijgen van de geardheid heeft daarnaast deels te maken met een zekere koudwatervrees: zodra militairen uit de kast zijn, geven ze in verschillende onderzoeken aan dat Defensie hun een veilige en homovriendelijke werksfeer biedt. Deze positieve trend lijkt samen te hangen met een lichte afname van het appèl op het mannelijkheidsideaal onder defensiepersoneel. Naarmate de Nederlandse krijgsmacht vanaf de

De met de mond beleden tolerantie staat nog vaak op enige afstand van praktische acceptatie

jaren negentig meer specialiseerde en professionaliseerde, nam ook het mannelijkheidsideaal wat in kracht af.⁵⁵ Belangrijker werd wat je kunt, niet wat je deed of hoe stoer je je gedroeg. Toch maakt het mannelijkheidsideaal te veel deel uit van de cultuur van de krijgsmacht om er zomaar afscheid van te kunnen nemen. De vraag is ook of dat wenselijk zou zijn. Machocultuur zorgt immers ook voor groepsbinding en teamgeest. Dat maakte werken bij Defensie lastiger voor homoseksuelen die niet altijd aan de uiterlijke eisen van deze cultuur kunnen voldoen. Of zoals het Sociaal Cultureel Planbureau het in 2006 verwoordde: 'Homo's moeten zich vooral 'normaal', dat wil zeggen vooral mannelijk, gedragen, anders kunnen zij op commentaar rekenen'.⁵⁶ Dat 'normaal' moeten zijn bracht homoseksuelen in een schizofrene situatie. Enerzijds was het geaccepteerd om open te zijn over de geardheid, aan de andere

FOTO HOLLANDESE-HOOGTE, L. VAN DER LEE



kant werd van hun verlangd dit vooral niet te veel uit te dragen. Met die tegenstelling viel niet te functioneren. Het is daarom dat de SHK onder voorzitterschap van Peter Kees Hamstra sterk begon in te zetten op de vergroting van zichtbaarheid LHBT-militairen. De op één na hoogste militair van de krijgsmacht, plaatsvervangend commandant der landstrijdkrachten luitenant-generaal R.S. Bertholee, liep bijvoorbeeld samen met staatssecretaris van Defensie C. van der Knaap mee op Roze Zaterdag in 2007.⁵⁷

Maar zo soepel ging het niet altijd. 'Is er in een progressief land als Nederland eigenlijk nog wel een dergelijke stichting nodig?' vroeg het officiële marineblad *Alle Hens* zich in 2007 af, naar aanleiding van het twintigjarig bestaan van de SHK.⁵⁸ Die vraag beantwoordde Defensie eigenlijk zelf met een 'ja' toen staatssecretaris van Defensie J. de Vries een jaar later, in 2008, militairen met een dienstbevel verbood om in uniform mee te varen tijdens de jaarlijkse Canal Parade.⁵⁹ Het zou de waardigheid van het uniform aantasten.⁶⁰ In 2011 was dit argument

55 Interview met luitenant-generaal Willem van de Water, 15 juni 2012.

56 Sociaal en Cultureel Planbureau, *Uniform uit de kast*, 84.

57 Persbericht Ministerie van Defensie, *Staatssecretaris Van der Knaap bij Roze Zaterdag*. Zie: www.defensie.nl/actueel/nieuws/2007/06/29

58 Vanessa Strijbosch, 'Uniform uit de kast. Stichting Homoseksualiteit Krijgsmacht bestaat 20 jaar', in: *Alle Hens*, mei 2007.

59 Zie onder meer Open brief A.C Van Weerd en I.P.M Holtel aan de Minister van Defensie, 2008 (exacte datum van de brief is niet vermeld).

60 Uitspraken van een Defensiewoordvoerder in verschillende media. Zie onder meer: 'Woede over uniformverbod militairen' in: *Algemeen Dagblad*, 4 augustus 2008 en 'Defensie verbood uniform op Canal Parade' in: *Trouw*, 3 augustus 2008.



Met deelname aan evenementen als Roze Zaterdag zette de SHK in op vergroting van de zichtbaarheid van LHBT-militairen

krijgsmacht: ja, homoseksualiteit mag, maar maak het niet (te) zichtbaar.⁶⁵

Conclusie

De conclusie mag zijn dat vijftieng jaar geschiedenis van de emancipatie van homoseksuelen binnen Defensie gekenmerkt wordt door een discrepantie: de met de mond beleden tolerantie van het personeel staat vaak op enige afstand van praktische acceptatie. In 2006 vond negentig procent dat militairen hun leven konden invullen op hun eigen manier, maar zodra dat werd geconcretiseerd kwam ineens een andere mening naar voren. Vijftien procent vond het burgerlijk huwelijk voor homoseksuelen afkeurenswaardig, dertig procent keurde adoptie door homoseksuele paren af.⁶⁶ Wel is deze discrepantie in vergelijking met de jaren tachtig almaar geslonken en is een zelfde fenomeen in iets mindere mate zichtbaar in de burgermaatschappij.⁶⁷ Het vergroten van zichtbaarheid van homoseksualiteit lijkt deze discrepantie wat te verminderen. In dat licht werkt het positief dat de defensieorganisatie meevaart op de Canal Parade. Defensie accepteert homoseksualiteit, ook als het zichtbaar is, luidt zo de boodschap die de organisatie ook naar lagere rangen uitzendt. Het lijkt anno 2012 nog altijd noodzakelijk om dergelijke boodschappen uit te dragen. Het feit dat er nog zo paradoxaal wordt gedacht over toleran-

klaarblijkelijk niet langer steekhoudend. Onder de partijgenoot van De Vries, minister Hans Hillen, mochten militairen in 2011 zelfs met een eigen boot meevaren. In uniform. Daar ging echter wel het nodige lobbywerk van de SHK aan vooraf.⁶¹ Opnieuw leek de top van de defensieorganisatie progressiever dan de troepen die moesten volgen. Lang niet iedereen binnen de krijgsmacht was gecharmeerd van deelname aan de tocht. 'Is het nu echt nodig om bij een leuk feestje voor de *scene* in de hoofdstad tussen de dansjes makende jonge mensen al dan niet schaars gekleed op versierde boten, een boot te bemannen met militair personeel?', schreef de redactie van het blad van de Nederlandse Officierenvereniging *Carré* in een column.⁶² In een naschrift van de redactie liet *Carré* in een later nummer weten de acceptatie van homoseksuelen volledig te 'erkennen'.⁶³ 'Maar dat is volgens ons nog iets anders dan er in uniform gekleed uitbundig mee te koop te lopen.'⁶⁴ Dit is in feite opnieuw de bevestiging van een dubbele standaard die nog altijd leeft binnen verschillende gelederen van de Nederlandse

61 Interview met majoor Peter Kees Hamstra, 26 mei 2012.

62 Redactie *Carré*, 'Gay Pride, Defensie Pride?' in: *Carré*, september 2011, 5.

63 Redactie *Carré*, 'Naschrift van de redactie Gay Pride Defensie Pride?' in: *Carré*, oktober 2011, 38.

64 Ibidem.

65 Daarbij komt ook dat de schrijvers van dit stukje een verkeerde voorstelling hadden van het karakter van de Canal Parade. Deze was lang niet meer zo 'carnavalesk' als werd gedacht, blijkt ook uit een getuigenis van hoofddirecteur personeel luitenant-generaal Willem van de Water, die in 2011 ook op de boot meevoer. 'Wat mij opgevallen is: de Canal Parade levert een bepaald beeld op op televisie wat het niet is (...). Het gaat allemaal heel ingetogen, het gaat allemaal op een hele nette manier.' *Interview met luitenant-generaal Willem van de Water*, 15 juni 2012.

66 Sociaal en Cultureel Planbureau, *Uniform uit de kast*, 29.

67 Saskia Keuzenkamp, David Bos e.a. (red.) Sociaal en Cultureel Planbureau, *Gewoon doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (Den Haag, 2006) 44.

FOTO ANP, R. LITRECHT



Met het nodige lobbywerk bereikte de SHK dat militairen in 2011 in uniform mochten meevaren in de Amsterdamse Canal Parade

tie en acceptatie van homoseksuelen en lesbiennes, laat zien dat de emancipatie niet voltooid is.⁶⁸

Een ultiem voorbeeld van deze paradoxale gedachtegang is te vinden in een daderonderzoek naar antihomoseksueel geweld uit 2009.⁶⁹ Hierin stelt één van de daders, een Nederlandse 22-jarige landmachtmilitair die veroordeeld werd voor zware mishandelingen van mannen op een homo-ontmoetingsplaats, dat hij – curieus genoeg – opkomt voor de rechten van homoseksuelen. Hij beschouwde dat als één van de Nederlandse verworvenheden waar je voor moest strijden: ‘Wat ik daar onder versta? Onze maatschappij, en... eh ja, wel geinig dat ik dit zeg... de rechten en dat soort dingen die we hebben opgebouwd, met mekaar. Dan denk ik, dan kom ik gelijk uit bij het stukje homo’s... Dat is een beetje ironisch toch...? We hebben

allemaal rechten die we verdedigen en zo, zoals vrijheid van meningsuiting, noem het maar op, geen racisme en dat soort dingen. En dan sla ik een paar homo’s op hun kop. Nou ja...’⁷⁰

Interviews en overige geraadpleegde literatuur en bronnen

Engelen, M.W.H. en Frouws, B., *Homoseksualiteit en etnisch culturele diversiteit. Houding van allochtonen ten aanzien van homoseksualiteit binnen de krijgsmacht* (Zoetermeer, Research voor Beleid, 2009).

Interview met majoor Peter Kees Hamstra, 27 april en 26 mei 2012.

Interview met commandeur b.d. Herman Ploeg, 23 mei 2012.

Interview met luitenant-generaal Willem van de Water, 15 juni 2012.

Stichting Homosexualiteit en Krijgsmacht, *Actieplan Homoseksualiteit en Defensie* (Den Haag, april 2005) in: Archief SHK.

Stichting Homosexualiteit en Krijgsmacht, *Doelen uit bedrijfsvoeringsplan 2009-2012* in: Archief SHK.

68 Idem, 231.

69 Laurens Buijs, Gert Hekma en Jan Willem Duyvendak, *Als ze maar van me afblijven. Een onderzoek naar antihomoseksueel geweld in Amsterdam* (Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 2009) 109-110.

70 Ibidem.